

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री नहकुल सुवेदी
आदेश

०७५-WO-०६१३

मुद्दा : उत्प्रेषण।

गेनाई मण्डलको नाति सरयुग मण्डलको छोरा सिरहा जिल्ला साविक तेनुवापट्टी गा.वि.स. वडा नं.७ को हाल वरियारपट्टी न.पा. वडा नं.४ स्थायी ठेगाना भई हाल चन्द्रागिरी न.पा. वडा नं.३ बस्ने वर्ष ५१ को रामवृक्ष मण्डल.....१

निवेदक

विरुद्ध

का.जि.का.म.न.पा. वडा नं.११ रामशाह पथ काठमाडौंमा मुख्य कार्यालय रहेको कृषि विकास बैंक लि.....१
ऐ.ऐ.को सञ्चालक समिति.....१
ऐ.ऐ.को अवकाश कोष प्रबन्ध समिति.....१

प्रत्यर्थी

नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(३) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्यगत व्यहोरा र आदेश यसप्रकार छ।

तथ्यगत व्यहोरा

१. निवेदक नेपालको संविधानले ग्यारेन्टी गरेको पेशा व्यवसाय गर्न पाउने हकको उपयोग गर्दै विपक्षी कृषि विकास बैंकमा विधिवत रूपमा मिति २०४५।०७।२१ देखी बैंकको नियमानुसार चौथो तह रा.प.अनं. द्वितीय प्राविधिक सहायक पदमा स्थायी रूपमा नियुक्ति प्राप्त गरी सेवा प्रवेश गरेको र उक्त संस्थामा अविच्छिन्न रूपमा ३० (तिस) वर्ष सेवा गरे पश्चात मिति २०७५।०७।२० गते देखि सातौं तह प्राविधिक अधिकृत पदबाट अनिवार्य अवकाश प्राप्त गरी सेवा निवृत्त भएको र आफ्नो सेवा अवधिमा सेवा गरे वापत विभिन्न सुविधा शिर्षकमा जम्मा गरेको रकम विपक्षी बैंकको स्विकृत अवकाश कोषमा हाल सम्म जम्मा हुन आएको कुल रकम रु.१,२६,५९,१८२।०३ अवकाश पश्चात माग गरी लिँदा

विपक्षीले गैर कानूनी रूपमा कर कट्टी गरी मैले कानूनत पाउनु पर्ने रकम रु.१,२३,८९,३३१।३१ भुक्तानी दिनु पर्नेमा मलाई केबल रु.१,१७,७२,०९५।१४ मात्र भुक्तानी दिई मैले कानूनत पाउने रकम भन्दा रु.६,१७,२३६।१७ कम रकम उपलब्ध गराई मलाई अति नै अन्याय गरेको अवस्था छ। विपक्षी बैङ्कको प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई सम्बोधन गरी मिति २०७५।०८।२१ एवं मिति २०७५।०८।२७ मा अवकाश कोष प्रबन्ध समितिमा रकम भुक्तानी पाउँ भनी निवेदन गर्दा समेत प्रस्तुत निवेदन गर्दाको समय सम्म पनि कुनै निर्णय नगरी कानूनत कर भुक्तान गरी सके पश्चात जम्मा गरिने अवकाश कोषको रकममा कानूनमा उल्लेख भएको भन्दा बढि दर अर्थात कानूनत ५(पाँच) प्रतिशत मात्र कर कट्टी गरी बाँकी सम्पूर्ण रकम भुक्तान गर्नु पर्नेमा कानूनको पूर्णत बर्खिलाप हुने गरी १५(पन्ध्र) प्रतिशतका दरले कर कट्टी गरी कानूनले लगाउँदै नलगाएको दरमा कर लगाई मलाई भुक्तान गर्नुपर्ने सम्पूर्ण रकम भुक्तान नगरेको अवस्था छ।

२. विपक्षी बैङ्कको सञ्चालक समितिको निर्णयबाट स्थापना तथा सञ्चालन हुँदै आइरहेको कृषि विकास बैङ्क लि. कर्मचारी अवकाश कोष, २०५९ स्वीकृतीको लागी आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६३ को उपदफा (१) को कानूनी व्यवस्था मुताबिक आन्तरिक राजस्व विभागमा पठाईएकोमा विभागबाट मिति २०६६।०२।२६ मा संसोधित विधान स्विकृत भई “कृषि विकास बैङ्क लि. कर्मचारी अवकाश कोष विधान, २०६५” लागु रहेको अर्थात कानूनत विपक्षी बैङ्कको अवकाश कोष स्विकृत अवकाश कोषको रूपमा स्थापना भई सोही आधारमा सञ्चालित समेत रहे भएको अवस्था छ । स्विकृत अवकाश कोषका सम्बन्धमा कर लगाउने प्रयोजनको लागी आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १२ को अधिनमा रही ऐ ऐनको दफा ८८ को उपदफा १ को प्राक्कथनको (१) बमोजिम मात्र कर गणना गरी अवकाश कोषको रकम अवकाश हुदाँको बखत भुक्तानी गर्नुपर्नेमा सो नगरी गोश्वारा रूपमा १५(पन्ध्र) प्रतिशतका दरले कर असुल गर्ने विपक्षीको उक्त कार्य आयकर ऐन, २०५८ मा रहेको अवकाश कोष सम्बन्धि कानूनी प्रावधान एवं नेपालको संविधानको धारा ११५ समेतको प्रत्यक्ष विपरित हुने गरी कर कट्टी गरिएको हुदाँ विपक्षीको उक्त कार्य संविधान र प्रचलित नेपाल कानून विपरित भएकोले विपक्षीहरूको उपरोक्त कार्य नेपालको संविधानको धारा १३३ को उपदफा (३) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊ।

३. नेपालको संविधानमा उल्लेखित सर्वैधानिक व्यवस्था एवं आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद-१२ एवं दफा ८८ तथा आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २० को अधिनमा रही म निवेदकले आफ्नो पेशा, व्यवसाय गर्ने क्रममा जम्मा हुन आएको अवकाश कोषको रकममा कानूनन लाग्ने कर भनेको कुल रकममा केवल (पाँच) प्रतिशत मात्र रहे भएकोमा कुनै विवाद देखिंदैन। यस्तो अवस्थामा गैर कानूनी रूपमा १५ (पन्ध्र) प्रतिशतका दरले कर कट्टी गरी स्विकृत अवकाश कोषमा लाग्दै नलाग्ने करको दर लगाई अति नै अन्याय पूर्ण काम कार्य विपक्षीहरूबाट भए गरेको अवस्था विद्यमान हुदाँ कानूनले तोकेको भन्दा १० (दश) प्रतिशत बढि कर लगाएको रकम निवेदकलाई कुनै रोकतोक नलगाई फिर्ता गर्नु भनि विपक्षीहरूको नाउमा परमादेशको आदेश समेत गरी न्याय पाऊ । साथै विपक्षीहरूबाट कानूनत लाग्दै नलाग्ने करको दर लगाई भुक्तानी नदिएको रकम रु.६,१७,२३६।१७ गैर कानूनीरूपमा नेपाल सरकारको खातामा जम्मा गराउने आशंका विद्यमान रहेको अवस्था हुदाँ सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९ एवं सुविधा सन्तुलनको दृष्टि समेतका आधारमा विपक्षीहरूको नाउमा प्रस्तुत निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म निवेदकको अवकाश कोष भुक्तानी गर्दा बढि कट्टी गरिएको रकम रु.६,१७,२३६।१७ नेपाल सरकारलाई भुक्तानी नगरी बैङ्कको अवकाश कोषमा नै यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाउमा अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी पाऊ भन्ने व्यहोराको निवेदकको निवेदन निवेदनपत्र ।
४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिम आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सो को आधार र कारण सहित बाटोको म्याद बाहेक सूचना म्याद पाएका मितिले १५ दिनभित्र आफै वा आफ्नो प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रस्तुत आदेश र रिट निवेदनको एक एक प्रति नक्कल समेत साथै राखी विपक्षीहरूको नाममा सूचना म्याद जारी गरी तामेल गराइ म्यादभित्र लिखित जवाफ परेपछि वा अवस्था व्यतित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु। अन्तरिम आदेश माग गरेको सन्दर्भमा दुवै पक्षको उपस्थितिमा छलफल हुनु उपयुक्त देखिँदा मिति २०७५।०९।२९ गते अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा छलफलको लागि पेशी तोकी सो दिन उपस्थित हुन विपक्षीलाई सूचना दिइ नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।९।२४ को आदेश ।

५. यसमा निवेदकले कृषि विकास बैंकको सेवाबाट अनिवार्य अवकाश लिने क्रममा कर्मचारी अवकाश कोषबाट प्राप्त गर्ने रकममा १५% प्रतिशतको दरले आयकर कट्टा गरिएको विषयमा सो बमोजिम नभै पाँच प्रतिशतको दरले मात्र कर कट्टा हुनुपर्ने हो भन्ने जिकीर लिएको पाइयो। आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६३ मा अवकाश कोषको स्वीकृतिको व्यवस्था रहेको र बैंकको अवकाश कोषलाई आन्तरिक राजस्व विभागबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ भन्ने कुरालाई विपक्षी बैंक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरूले स्वीकार गर्नुभयो। आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश खण्ड (१) को व्यवस्था हेर्दा "योगदानमा आधारित अवकाश भुक्तानीको हकमा दफा ६५ को उपखण्ड (ख) बमोजिम गणना गरिएको लाभमा पाँच प्रतिशतका दरले" कर लाग्ने भन्ने उल्लेख भएको पाइयो। विपक्षी कृषि विकास बैंकको तर्फबाट बहसको क्रममा पेश भएको २०७५/०७/२५ मा निवेदकको हकमा कर्मचारी अवकाश कोष व्यवस्था कार्यालयलाई लेखेको पत्र हेर्दा पुरानो व्यवस्था अनुसार पाँच प्रतिशतले लाग्ने कर रू.२,६९,८५०/७२ को अतिरिक्त भुक्तानी दिनुपर्नेमा राख्नुपर्ने रकम भनी रू.६,१७,२३६/१८ छुट्याइएको देखियो। आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को माथि उल्लेखित व्यवस्थाको सन्दर्भमा १५ प्रतिशत करकट्टा गर्ने विषयलाई यथास्थितिमा राखिनु आवश्यक हुँदा सुविधा र सन्तुलन समेतलाई दृष्टिगत गर्दै हाल निवेदकलाई अवकाश भुक्तानी गर्दा बढी कट्टी गरिएको रकम रू.६,१७,२३६/१७ नेपाल सरकारलाई भुक्तानी नगरी बैंकको अवकाश कोषमा नै यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली २०७४ को नियम ४९(२)(क) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ। आदेशको जानकारी विपक्षीलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।१०।६ को आदेश।

६. नेपालको संविधानको धारा ११५(१) ले कानून बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको र आयकर ऐनले के कस्ता आयमा कर लाग्ने भन्ने व्यवस्था गरेको छ। आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन, २०७५ ले संशोधन गरी स्वीकृत प्राप्त अवकाश कोषबाट भुक्तानी पाउने रकमका बारेमा साविकमा रहेको दफा ६५ को (१) मा कोषमा रहेको भन्ने शब्द पछि "योगदानमा आधारित हितबाट भएको वा नेपाल सरकारबाट भएको अवकाश भुक्तानी भन्ने" शब्दहरू थप गरी ऐनमा व्यवस्था भएको अवस्थामा करका दरहरू परिवर्तन गरे अनुरूप साविकमा ५ प्रतिशत कर कट्टी

भएकोमा १५ प्रतिशतसम्म कर लाग्ने व्यवस्था भए अनुरूप १५ प्रतिशत कर कट्टी गरी १० प्रतिशत कर कट्टी रकम भुक्तानी दिनुपर्ने राखिएको अवस्था हुँदा विपक्षीको कानूनी तथा संवैधानिक हक हनन भएको भनी मात्र नमिल्ने अवस्था छ। विपक्षीको समग्र निवेदन पत्र अध्ययन गर्दा कुन कानूनद्वारा प्रदत्त कुन कानूनी हकमा असर पर्न गएको भनी उल्लेख गर्न सक्नु भएको छैन। नेपालको संविधानको धारा ११५(१) ले कानून वमोजिम वाहेक कुनै कर नलागाइने प्रत्याभुती प्रदान गरेको र आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन, २०७५ ले शंसोधन गरेका परिप्रेक्ष्यमा आयकर ऐनमा गरिएको उपर्युक्त व्यवस्थालाई नेपालको संविधानसँग वाझिएको भनी दावी गर्न नसकेको अवस्थामा कर बढी भयो भन्न मात्र निवेदकको जिकिरसँग सहमत हुन सकिने अवस्था छैन। सम्मानित अदालत न्याय निरूपण र कानूनको व्याख्या तथा कानूनको कार्यान्वयनमा उचित आदेश दिने अन्तिम निकाय (Last Resort of Justice) भएकोले उपर्युक्त तथ्यको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा सम्मानित अदालतबाट हुने न्याय निरूपणलाई अनुसरण गरी यथासिद्ध कार्यान्वयन गर्न बैंक सदैव तयार रहने व्यहोरा अनुरोध गर्दै निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक लि. मुख्य कार्यालय र ऐ ऐ को संचालक समितिको लिखित जवाफ।

७. नेपालको संविधानको धारा ११५(१) ले कानून वमोजिम वाहेक कुनै कर लगाइने र उठाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको र आयकर ऐनले के कस्ता आयमा कर लाग्ने भन्ने व्यवस्था गरेको छ । आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन, २०७५ ले संशोधन गरी स्वीकृत प्राप्त अवकास कोषबाट भुक्तानी पाउने रकमका बारेमा साविकमा रहेको दफा ६५ को (१) मा कोषमा रहेको भन्ने शब्द पछि "योगदानमा आधारित हितबाट भएको वा नेपाल सरकारबाट भएको अवकास भुक्तानी भन्ने" शब्दहरू थप गरी ऐनमा व्यवस्था भएको अवस्थामा करका दरहरू परिवर्तन गरे अनुरूप साविकमा ५ प्रतिशत कर कट्टी भएकोमा १५ प्रतिशतसम्म कर लाग्ने व्यवस्था भए अनुरूप १५ प्रतिशत कर कट्टी गरी १० प्रतिशत कर कट्टी रकम भुक्तानी दिनुपर्ने राखिएको अवस्था हुँदा विपक्षीको कानूनी तथा संवैधानिक हक हनन भएको भनी मात्र नमिल्ने अवस्था छ। विपक्षीको समग्र निवेदन पत्र अध्ययन गर्दा कुन कानूनद्वारा प्रदत्त कुन कानूनी हकमा असर पर्न गएको भनी उल्लेख गर्न सक्नु भएको छैन। नेपालको संविधानको धारा ११५(१) ले कानून

वमोजिम वाहेक कुनै कर नलगाईने प्रत्याभुती प्रदान गरेको र आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन, २०७५ ले शंसोधन गरेका परिप्रेक्ष्यमा आयकर ऐनमा गरिएको उपर्युक्त व्यवस्थालाई नेपालको संविधानसँग वाझिएको भनी दावी गर्न नसकेको अवस्थामा कर बढी भयो भन्न मात्र निवेदकको जिकिरसँग सहमत हुन सकिने अवस्था छैन। सम्मानित अदालत न्याय निरूपण र कानूनको व्याख्या तथा कानूनको कार्यान्वयनमा उचित आदेश दिने अन्तिम निकाय (Last Resort of Justice) भएकोले उपर्युक्त तथ्यको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा सम्मानित अदालतबाट हुने न्याय निरूपणलाई अनुसरण गरी यथासिद्ध कार्यान्वयन गर्न बैंक सदैव तयार रहने व्यहोरा अनुरोध गर्दै निवेदकको माग वमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कृषि विकास बैंक लि.कर्मचारी अवकाश कोष प्रबन्ध समितिको लिखित जवाफ।

यस अदालतको आदेश

८. नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री शम्भु थापा, श्री चण्डेश्वर श्रेष्ठ, श्री तुलसी भट्ट र विद्वान अधिवक्ताहरू श्री समिर शर्मा र श्री प्रकाश रेग्मीले कृषि विकास बैंक अवकाश कोष आयकर ऐन २०५८ बमोजिम नेपाल सरकारबाट स्वीकृत प्राप्त अवकाश कोष हो। सो कोषबाट कर्मचारीहरूको योगदान समेतमा कोषको विधान बमोजिम अवकाशपश्चातका सुबिधाहरूको भुक्तानी हुने गर्दछ। आयकर ऐन २०५८ को दफा ८८ अनुसार स्वीकृत अवकाश कोषको भुक्तानीमा पाँच प्रतिशत मात्र कर लाग्ने हो। नेपालको संविधानको धारा ११५ अनुसार कसैलाई पनि कानून वमोजिम वाहेक कर लगाउन मिल्दैन। तर विपक्षी अवकाश कोषले उल्लिखित संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था विपरित निवेदकहरूलाई भुक्तानी गरेको अवकाश कोषमा कानून विपरित थप १० प्रतिशत रकम कट्टा गरी धरौटी खातामा राखेकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा उक्त निर्णय बदर गरी कट्टा गरेको थप १० प्रतिशत रकम निवेदकहरूलाई फिर्ता दिनु भन्ने परमादेश समेत जारी हुनुपर्दछ भनी वहस गर्नु भयो।
९. प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक लि. र ऐ को अवकाश कोष समेतको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कोमल प्रकाश घिमिरे तथा विद्वान अधिवक्ताहरू श्री झम्क प्रसाद तिमल्सिना र श्री निर्मलराज कोइरालाले निवेदकले प्राप्त गर्ने अवकाश

कोषको भुक्तानीमा कर्मचारीको समेत योगदान रहेको हुन्छ। अवकाश कोषको भुक्तानीमा पाँच वा पन्ध्र कति प्रतिशत कर रकम कट्टा गर्नु पर्ने हो भन्ने अस्पष्टता भै आन्तरिक राजस्व विभागलाई सोधिएकोमा सो को कुनै जवाफ प्राप्त नभएकाले अवकाश कोषको भुक्तानीमा कर्मचारीहरूबाट पन्ध्र प्रतिशत रकम कट्टा गरेको भएतापनि कर वापत पाँच प्रतिशत रकम मात्र दाखिला गरी बाँकी दश प्रतिशत रकम यस अदालतको फैसला बमोजिम हुने गरी कोषको धरौटी खातामा राखी कर वापत राजस्व दाखिला गरेको अवस्था नहुंदा माग बमोजिमको कुनै आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था छैन; रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी वहस प्रस्तुत गर्नु भयो।

१०. यसमा, निवेदकले आफू कृषि विकास बैंक लि.को अवकाश प्राप्त कर्मचारी भएको र सो बैंकको सेवाबाट अवकाश प्राप्त गर्दा प्राप्त हुने अवकाश भुक्तानी रकममा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम पाँच प्रतिशत आयकर लाग्नेमा प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक, अवकाश कोष प्रबन्ध समिति समेतले गैरकानूनी रूपमा पन्ध्र प्रतिशत कर कट्टी गरी पाँच प्रतिशत रकम कर वापत राजस्वमा दाखिला गरेको र दश प्रतिशत रकम कोषको खातामा धरौटी राखेको कार्य आयकर ऐन नियम विपरित भएकोले अवकाश भुक्तानीमा पन्ध्र प्रतिशत कर कट्टी गर्ने विपक्षीहरूको उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी धरौटी खातामा राखिएको दश प्रतिशतको रकम निवेदकहरूलाई फिर्ता दिनु र अवकाश भुक्तानीमा कानून विपरित पाँच प्रतिशत भन्दा बढी कर कट्टी नगर्नु भनी परमादेश लगाएत उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने मुख्य मागदाबी लिएको देखिन्छ। यसैगरी, विपक्षीहरूले आफ्नो लिखित जवाफमा मुख्यतया बैंकको अवकाश कोष पूर्णरूपमा योगदानमा आधारित नभएको र आयकर ऐन, २०५८ लाई आर्थिक ऐन, २०७५ ले गरेको संशोधनमा योगदानमा आधारित अवकाश कोषको भुक्तानीमा मात्र पाँच प्रतिशतका दरले कर लाग्ने भन्ने उल्लेख भएकाले अवकाश कोषको भुक्तानीमा पाँच वा पन्ध्र कति प्रतिशत कर लाग्ने हो भन्ने एकिन नभएकाले कर्मचारीहरूबाट पन्ध्र प्रतिशत कर कट्टा गरी पाँच प्रतिशत रकम कर वापत राजस्वमा दाखिला गरी बाँकी दश प्रतिशत रकम धरौटी खातामा राखिएको अवस्था हुंदा माग बमोजिमको कुनै आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था छैन, निवेदन खारेज हुनुपर्ने भन्ने लिखित जवाफ जिकिर भएको प्रस्तुत मुद्दामा दुबैतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता तथा विद्वान अधिवक्ताहरूले गर्नुभएको तर्कपूर्ण वहस जिकिर समेत मनन

गरी प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको कुनै आदेश जारी हुनु पर्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

११. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदकले प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक लि.मा प्राविधिक अधिकृत तहमा समेत गरी तीस वर्षसम्म सेवा गरी मिति २०७५।७।२० अवकाश भएको देखिन्छ। मिसिल संलग्न कृषि विकास बैंक लि. को कर्मचारी अवकाश कोषको विधान, २०६५ हेर्दा सो बैंकका कर्मचारीहरू बैंकको सेवाबाट अवकाश हुंदा सञ्चय कोष, उपदान कोष लगायतको अवकाशपश्चातको सेवा सुविधाको भुक्तानी बैंकको सोही अवकाश कोषबाट हुने भन्ने देखिन्छ। आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ड) ले अवकाश भुक्तानीलाई प्राकृतिक ब्यक्तिले अवकाश लिएको अवस्थामा निजलाई दिएको भुक्तानी वा प्राकृतिक ब्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा निजको आश्रितलाई दिइने भुक्तानी भनी परिभाषित गरेको देखिएको र अवकाश भुक्तानीका सम्बन्धमा प्रत्यर्थी कोषको विधानको धारा २० मा अवकाश कोषको रकम कर्मचारी वा कामदार सेवाबाट अवकाश प्राप्त गर्दा, निजको उमेर ५८ वर्ष वा सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेमा र निजको मृत्यु वा स्थायी रूपमा अपाङ्ग भएमा भुक्तान गर्न सकिने भन्ने ब्यवस्था देखिंदा विधान बमोजिम गरिने उक्त अवकाश कोषको भुक्तानीलाई आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ड) मा परिभाषित अवकाश भुक्तानीका रूपमा लिनुपर्ने देखिन आयो ।
१२. प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक लि. को कर्मचारी अवकाश कोषको विधान, २०६५ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६३ तथा आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २१ बमोजिम आन्तरिक राजस्व विभागबाट स्वीकृत भएको मिसिल संलग्न आन्तरिक राजस्व विभागको मिति २०६६।२।२६ को च.नं. २५९ को पत्रबाट देखिन आउंदा आयकर ऐन २०५८ को प्रयोजनका लागि उक्त विधान बमोजिमको अवकाश कोषलाई स्वीकृत अवकाश कोषका रूपमा लिनुपर्ने देखियो ।
१३. अब उल्लिखित स्वीकृत अवकाश कोषबाट हुने अवकाश भुक्तानीमा के कसरी आयकर लाग्ने रहेछ भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा आयकर ऐन, २०५८ ले आयकर प्रयोजनका लागि अवकाश भुक्तानीमा आयको गणना गर्ने बिधि र करको दर समेत निर्धारण गरेको देखिन्छ। ऐनको दफा ६५को उपदफा (१) ले स्वीकृत अवकाश कोषमा रहेको योगदानमा आधारित हितबाट भएको वा नेपाल सरकारबाट भएको अवकाश भुक्तानी

आयमा गणना गर्ने विधि उल्लेख गरेको र उपदफा (२) ले स्वीकृति नलिएको अवकाश कोषमा रहेको हितबाट भएको अवकाश भुक्तानीका सम्बन्धमा उल्लेख गरेको देखिन्छ। यी निवेदकको अवकाश भुक्तानी स्वीकृत अवकाश कोषबाट हुने भएकाले निजको अवकाश भुक्तानीमा उपदफा (१) मा निर्धारित विधि र प्रकृयाबाट आयको गणना गर्नुपर्ने देखिन आउँछ।

१४. आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) हेर्दा देहायको व्यवस्था देखिन्छ:

"(१) बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा स्रोत भएको ब्याज, प्राकृतिक स्रोत, भाडा, रोयल्टी, सेवा शुल्क, कमिशन, बिक्रि बोनस, अवकाश भुक्तानी, र अन्य कुनै प्रतिफल तथा अवकाश भुक्तानीको रकम भुक्तानी गर्दा कूल भुक्तानी रकमको पन्ध्र प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नु पर्नेछ।"

१५. उल्लिखित कानूनी व्यवस्था हेर्दा अवकाश भुक्तानी लगायत उपदफा (१) मा निर्दिष्ट गरिएका स्रोतको भुक्तानी गर्दा कुल भुक्तानी रकमको पन्ध्र प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्ने भन्ने देखिएतापनि सोही उपदफामा रहेको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले उपदफा (१) मा निर्दिष्ट कतिपय स्रोतका हकमा देहायका दरमा कर कट्टी गर्नुपर्नेछ भनी फरक करको दर समेत तोकेको देखिन आयो। सो मध्ये अवकाश कोषको भुक्तानीका सम्बन्धमा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) मा निम्न बमोजिमको व्यवस्था रहेको पाइन्छ:

"(१) नेपाल सरकारबाट भएको अवकाश भुक्तानी वा स्वीकृत अवकाश कोषबाट भएको योगदानमा आधारित अवकाश भुक्तानीको हकमा दफा ६५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम गणना गरिएको लाभमा पाँच प्रतिशतका दरले"

१६. यसप्रकार, आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) को व्यवस्था हेर्दा नेपाल सरकारबाट भएको अवकाश भुक्तानी वा स्वीकृत अवकाश कोषबाट भएको योगदानमा आधारित अवकाश भुक्तानीको हकमा दफा ६५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम गणना गरिएको लाभमा पाँच प्रतिशतका दरले मात्र कर कट्टी गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था देखिन्छ।

१७. मिसिल संलग्न प्रत्यर्थी कृषि विकास बैंक लि. ले आन्तरिक राजस्व विभागलाई गरेको पत्राचार हेर्दा अवकाश भुक्तानीमा पाँच वा पन्ध्र प्रतिशत के कति दरमा कर कट्टी गर्नुपर्ने

भनी सोधनी गरेको देखिन्छ। वस्तुतः आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) को व्यवस्था ब्यक्तिको आयमा गणना हुने स्रोतमा गरिने कर कट्टाको मुल नियम हो तर सो उपदफामा रहेको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश उक्त मूल नियमको अपवादात्मक वा विशेष व्यवस्था हो । उपदफा (१) ले नेपालमा स्रोत भएका ब्याज, प्राकृतिक स्रोत, भाडा, रोयल्टी, सेवा शुल्क, कमिशन, बिक्री वोनस लगायत अवकाश भुक्तानी र अन्य कुनै प्रतिफलको रकम भुक्तानीमा सामान्य तवरले लागू हुने गरी पन्ध्र प्रतिशत करको दर निर्धारण गरेको देखिन्छ भने उक्त उपदफामा रहेको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले मुल नियममा उल्लेख भएका फरक फरक स्रोतको भुक्तानीमा फरक करको दर तोकेको देखिन्छ। यो करको दर तोक्ने सम्बन्धी विशेष व्यवस्था हो। कानूनमा भएको अपवादात्मक वा वा विशेष व्यवस्था (*proviso*) लाई विधायिकाको अन्तिम आशय (*last intention of the makers*)¹ का रूपमा लिइन्छ। कुनै कानूनमा एकै विषयमा सामान्य र विशेष दुई फरक प्रावधान देखिएमा विशेष कानूनी व्यवस्था मान्य (*overriding effects*) हुन्छ र यसले सामान्य कानूनी प्रावधानलाई निष्क्रिय वा संकुचित गराउँछ।²

१८. कानून ब्याख्याको उल्लिखित मान्यतालाई प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा हेर्दा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) को मूल व्यवस्था उपर सो उपदफामा रहेको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको व्यवस्था लागू हुने अवस्था देखिन आयो। उक्त प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) मा स्वीकृतप्राप्त अवकाश कोषबाट हुने अवकाश भुक्तानीमा गर्नुपर्ने कर कट्टाका दरका सम्बन्धमा सुस्पष्ट (*Self-explanatory*) कानूनी व्यवस्था रहेको देखियो। कानूनको ब्याख्या गर्दा कानूनमा प्रयुक्त शब्दको सामान्य र सिधारूपमा जे अर्थ दिन्छ सोही रूपमा ब्याख्या गर्नुपर्छ। तथापि, यदि उल्लिखित कानूनी व्यवस्थालाई उपदफा (१) को मूल नियमसंग परस्पर बाझिएको र द्विविधायुक्त छ भनी मानेको खण्डमा पनि त्यस्तो द्विविधायुक्त कानूनको सुविधा करदाताले नै पाउने हुन्छ। द्विविधायुक्त कानूनको प्रयोग करदाताको पक्षमा गर्नुपर्ने भन्ने कर कानूनको आधारभूत मान्यता रहिआएको छ। यस स्थितिमा, निवेदकको अवकाश भुक्तानीमा लाग्ने करको दर ऐनको दफा ८८ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) ले पाँच प्रतिशत तोकेकोमा उपदफा (१)

¹ P.St.J. Langan, *Maxwell On the Interpretation of Statutes*, 12th Edition, N. M. Tripathi Private Limited, 1976, p.190-191.

² *Generalia specialibus non derogant*

को मूल ब्यवस्थाले तोकेको पन्ध्र प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्ने भन्ने ब्यवस्था निवेदकका हकमा आकर्षित हुने देखिएन।

१९. जहाँसम्म आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६५ को अवकाश भुक्तानी सम्बन्धी ब्यवस्थामा आर्थिक ऐन, २०७५ द्वारा योगदानमा आधारित अवकाश भुक्तानी सम्बन्धी ब्यवस्था थप भएको सन्दर्भमा अवकाश भुक्तानीमा पन्ध्र प्रतिशतले आयकर कट्टा हुनुपर्ने हो कि भन्ने प्रश्न छ त्यसतर्फ विचार गर्दा अवकाश भुक्तानी आय गणना गर्ने प्रयोजनका लागि आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६५ ले मूलभूत रूपमा दुई फरक प्रकृया निर्धारण गरेको देखिन्छ। पहिलो- स्वीकृत अवकाश कोषबाट हुने अवकाश भुक्तानीमा आय गणना गर्ने प्रकृया र दोश्रो- स्वीकृति नलिएको अवकाश कोषबाट हुने अवकाश भुक्तानीको आय गणना गर्ने प्रकृया। यस अन्तर्गत पहिलो विधिबाट आयको गणना गर्दा स्वीकृत अवकाश कोषमा रहेको योगदानमा आधारित, हितबाट भएको वा नेपाल सरकारबाट भएको अवकाश भुक्तानीलाई आयमा समावेश गर्नुपर्ने र यदि यस्तो भुक्तानी एकमुष्ठ रूपमा गरिएको छ भने यसरी गरिएको भुक्तानी रकमबाट सो भुक्तानी रकमको पचास प्रतिशत वा पाँच लाख रुपैयाँमध्ये जुन बढी हुन्छ सो घटाई हुने भुक्तानीलाई कर प्रयोजनका लागि आयमा गणना गर्नुपर्ने भन्ने देखिन्छ भने स्वीकृति नलिएको अवकाश कोषबाट भएको भुक्तानीका हकमा ऐनको दफा ६५ को उपदफा (२)ले भिन्न प्रकृया निर्धारण गरेको देखिन्छ। स्वीकृत अवकाश कोषका हकमा योगदानमा आधारित वा हितबाट भएको दुबै आयलाई आय गणनाको एउटै प्रकृत्याले समेटेको देखियो। यस स्थितिमा आयकर ऐन २०५८, को दफा ६५ को उपदफा (१) मा प्रयुक्त अवकाश भुक्तानीको ब्यवस्थामा आर्थिक ऐन, २०७५ ले योगदानमा आधारित भन्ने वाक्यांश थप गरेको भएतापनि स्वीकृत अवकाश कोषका हकमा योगदानमा आधारित वा हितबाट भएको लाभका हकमा समेत उक्त ब्यवस्था समान रूपमा आकर्षित हुने देखियो। अपितु, प्रस्तुत विवादमा निवेदकले कृषि विकास बैंक लि. को अवकाश कोष योगदानमा आधारित भनी दावी गरेको र प्रत्यर्थीहरूले उक्त दावीलाई ईन्कार गरेको नदेखिएको स्थितिमा निवेदकहरूको अवकाश भुक्तानीमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) को ब्यवस्था आकर्षित हुनु नपर्ने कुनै युक्तियुक्त आधार कारण देखिन आउँदैन।

२०. यसप्रकार, निवेदकलाई हुने अवकाश सुविधा भुक्तानीमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६५ को उपदफा (१) को ब्यवस्था अनुसार आयको गणना हुनुपर्ने देखियो। ब्यक्तिले आफ्नो सम्पत्ति, कारोबार र आयमा मात्र राज्यलाई कर तिर्ने हो । कर तिर्ने प्रयोजनका लागि सम्बन्धित कानूनले सम्पत्ति, कारोबार वा आयको गणना गर्ने विधि निर्धारण गरेको हुन्छ। करदाताले यसरी निर्धारित विधि प्रकृया बमोजिम कायम हुन आउने आयमा कानून बमोजिम लाग्ने कर तिर्नुपर्ने हो। नेपालको संविधानको धारा ११५ मा कसैलाई पनि कानून बमोजिम बाहेक कर नलगाइने कुराको प्रत्याभूति गरिएको छ। यस्तै ब्यवस्था मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा २३ मा समेत पाइन्छ। उल्लिखित संवैधानिक एवम् कानूनी ब्यवस्थाको आशय विधायिका निर्मित कानूनद्वारा मात्र कर लगाउन सकिने भन्ने हो। राज्य सञ्चालनका लागि श्रोतको आवश्यक पर्ने र श्रोत ब्यवस्थापन गर्ने नाउँमा राज्यका निकायहरूले कुनै कानूनी अख्तियारी बिना पनि कर उठाउन सक्ने सम्भावना रहने भएकाले त्यसरी कानूनको अख्तियारी बिना कर लगाउन नसकियोस भनी लोकतान्त्रिक राज्य प्रणालीमा जनप्रतिनिधिमूलक निकायले बनाई लागू गरेको कानूनका आधारमा मात्र कर लगाउन सकिने (No taxation without representation/legislation) मान्यतालाई अवलम्बन गरिएको हुन्छ । स्पष्ट विधायिकी कानूनको अभावमा सार्वजनिक हित वा नागरिक कर्तव्य वा अन्य कुनै पनि आधारमा ब्यक्तिमा कर तिर्नुपर्ने दायित्वको सृजना हुन सक्दैन। करको दायित्व (Charging), करको दर, कर निर्धारण प्रकृया र भुक्तानी प्रकृया समेतका विषयमा सम्बन्धित कानूनले एकिक र निश्चित ब्यवस्था गरेको अवस्थामा मात्र ब्यक्तिमा तदनुरूप करको दायित्व सृजना हुने (Cannon of certainty) हो। स्पष्ट कानूनी ब्यवस्थाको अभावमा अनुमान वा ब्याख्याका आधारमा कर लगाउनु कर कानूनको मान्य सिद्धान्त विपरित हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा यी निवेदकसंग सम्बन्धित अवकाश कोष आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६५ को उपदफा (१) बमोजिमको स्वीकृत कोष भएको र सो कोषबाट हुने योगदानमा आधारित अवकाश भुक्तानीमा ऐ दफा ८८ को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (१) बमोजिम पाँच प्रतिशतका दरले कर कट्टा हुनुपर्ने स्पष्ट ब्यवस्था देखिएकोमा आकर्षित नै हुन नसक्ने उपदफा (१) को मूल ब्यवस्था बमोजिम पन्ध्र प्रतिशतका दरले कर लाग्ने भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन। प्रत्यर्थी अवकाश कोषले निवेदकबाट कानून बमोजिम नै पाँच प्रतिशत रकम मात्र राजस्व खातामा कर दाखिला गरेको देखिएतापनि कर बापत भनी ऐनले तोकेको दरभन्दा

बढी १५ प्रतिशतका दरले रकम कट्टा गरी बाँकी दश प्रतिशत रकम आफ्नो धरौट खातामा जम्मा गरेको कार्य उल्लिखित कानूनी ब्यवस्था समेतको प्रतिकुल देखिँदा त्यसरी निवेदकबाट कर वापत भनी बढी रकम असुल गर्ने विपक्षीहरूको निर्णय एवम् काम कारवाही समेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ। अब निवेदकले प्राप्त गर्ने अवकाश भुक्तानीमा कानूनले निर्धारण गरेको पाँच प्रतिशत कर बाहेक अन्य थप रकम कट्टा नगर्नु र निवेदकबाट कट्टा गरी कोषको धरौटी खातामा रहेको दश प्रतिशत रकम निवेदकलाई फिर्ता दिनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश समेत जारी हुने ठहर्छ।

२१. निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी, आदेश विद्युतिय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- विनोद प्रसाद घिमिरे

कम्प्युटर अपरेटर:- मन्दिरा रानाभाट

इति संवत् २०७८ साल मंसिर २१ गते रोज ३ शुभम्.....।